

ДЖЕРЕЛА ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ІНВЕСТИЦІЙ В ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ

Дядик Т. В., к.е.н., доцент, Миколенко І.Г., к.е.н., доцент,

Писаренко С.В. к.с.-г.н., доцент

Полтавська державна аграрна академія

У статті висвітлені та проаналізовані джерела інвестицій в людський капітал та їх ефективність, зокрема, висвітлена теоретична сутність категорії «людського капіталу» та «інвестицій в людський капітал». Узагальнені статистичні дані та проведений їх аналіз, що стосуються обсягу та структури державних капітальних інвестицій за основними видами економічної діяльності в Україні. Проаналізовані основні показники ефективності інвестицій в людський капітал: динаміка показників функціонування вищих навчальних закладів України за останні 10 років; показники рівня розвитку культури; охарактеризовані та проаналізовані показники рівня здоров'я суспільства; джерела та рівень фінансування інноваційної діяльності. Здійснений аналіз рівня основних показників нерівності розподілу доходів та витрат суспільства в Україні. На основі проведених досліджень обґрунтовані основні пропозиції щодо підвищення ефективності капітальних вкладень у розвиток суспільства.

Ключові слова: *людський капітал, інвестиції в людський капітал, освіта, здоров'я, інновації, культура, якість трудового життя.*

Постановка проблеми. Інвестиції в людський капітал є не тільки ризикованими, а й часто невизначеними, адже дуже важко оцінити зміни та їх рівень в обсязі людського капіталу від розміру цих капіталовкладень. Кожній людині притаманні свої інтереси, вподобання, риси характеру, рівень культури, зрештою, сила волі, і саме від цих характеристик в подальшому залежить віддача та ефективність інвестицій в людський капітал. Крім цього, значним є інвестиційний період, адже перш ніж отримати ефект від використання трудового ресурсу, необхідно чимало коштів на його

формування: витрати на народження і виховання дитини, оплата праці вчителів, репетиторів, викладачів тощо. Зрозуміло, що цей період триває, як правило, мінімум 14-16 років, максимум – більшу половину життя.

Для країн з розвинутою економікою характерним є тісний взаємозв'язок між державною політикою доходів населення та спрямованістю роботи фінансових інститутів на формування потужної робочої сили як однієї з джерел ресурсної бази фінансового ринку. Цілком очевидно, що населення, яке не має достатніх доходів на формування та відтворення своєї робочої сили не може користуватись навіть найбільш привабливими інструментами розвинутої фінансової системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню економічної природи і значення категорії людський капітал, проблемам фінансування розвитку соціальної сфери, розвитку фінансових ринків в контексті залучення споживачів для виконання різних фінансово-економічних операцій присвячено ряд наукових робіт, зокрема, О. Амосова, О. Білик, О. Бородіної, С. Вовканич, А. Дегтяр, О. Грішнєвої, Дж. Грейсона, А. Добриніна, С. Дятлова, О. Іваницької, К. Макконела, І. Соболевої та ін.

Людський капітал є найціннішим ресурсом, набагато важливішим ніж природні ресурси, заводи, обладнання, виробничі запаси. Саме він є визначальним чинником конкурентоспроможності, економічного зростання та ефективності [3, с. 196].

Людський капітал створюється і накопичується завдяки фінансуванню інвестицій в освіту, підготовку та підвищення кваліфікації на виробництві, зміцнення здоров'я та медичне обслуговування, міграцію та пошуки інформації тощо. У кінцевому підсумку накопичуються економічні здібності людей, що дають змогу отримувати вищі доходи. Вкладення держави в людський капітал дають значний за обсягом, тривалий за часом і інтегральний за характером економічний та соціальний ефект [4, с. 103-104].

Інвестиції в людський капітал – це будь-яка дія, що сприяє підвищенню кваліфікації та здібностей, і, відповідно, зростанню продуктивності праці

робітників. Витрати, які сприяють зростанню продуктивності, можна розглядати як інвестиції, адже поточні витрати здійснюються з тим розрахунком, що будуть багаторазово компенсовані збільшеним потоком доходів у майбутньому [6, с. 171].

Інвестиції в людський капітал є різних видів. Найважливіші з них, і це очевидно – витрати на освіту, включаючи загальну та спеціальну, формальну та неформальну освіту, підготовку за місцем роботи і т. ін. Витрати на охорону здоров'я мають також велике значення, адже добре здоров'я – результат витрат на профілактику захворювань, медичне обслуговування, дієтичне харчування та поліпшення життєвих умов – продовжує тривалість життя, підвищує працездатність і продуктивність праці. Витрати на мобільність, завдяки яким працівники мігрують з місць відносно низької продуктивності праці в місця з відносно високою продуктивністю, збільшуючи тим самим результати використання свого людського капіталу. Крім названих вище, відповідно до основних активів людського капіталу, до інвестицій відносять також витрати на пошук економічно значимої інформації, виховання дітей та ін. [2].

Віддача від людського капіталу, як правило, вища від матеріально-технічних та грошових ресурсів – такий капітал із часом може підвищувати свою ефективність, адже працівники здобувають новий рівень знань, навичок, таланту, що мають економічну цінність [5, с. 27]

Постановка завдання. Метою статті було висвітлити та проаналізувати джерела інвестицій в людський капітал та їх ефективність. Зокрема, ставились завдання: висвітлення теоретичної природи та значення категорії «людського капіталу» та сутності «інвестицій в людський капітал»; узагальнення статистичних даних та їх аналіз, що стосуються обсягу та структури державних капітальних інвестицій в основний капітал; основних показників ефективності інвестицій в людський капітал (рівень здоров'я, освіти, культури, розвиток науки); аналіз рівня основних показників нерівності розподілу доходів та витрат у суспільстві в Україні; обґрунтування

основних пропозицій щодо підвищення ефективності капітальних вкладень у розвиток суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вкладення у людський капітал здійснюють держава, недержавні суспільні та міжнародні фонди й організації, регіони, освітні заклади, підприємства, сім'ї та окремі особи. Хоча у створенні активу людського капіталу зростає роль окремих підприємств і зрештою самої людини, проте роль держави в цій галузі є провідною.

На макрорівні основним джерелом фінансування людського розвитку є Державний бюджет України. Але на сьогодні видатки з нього на забезпечення зазначених питань є занадто низькими та недостатньо дієвими. Інтегральний ефект від інвестицій в людський капітал є суспільним благом, тому у його розвитку повинна бути насамперед зацікавлена держава. Особливо провідна роль у двох найважливіших сферах формування людського капіталу – в освіті та охороні здоров'я, проте за період 2014-2015 рр. в Україні зростання інвестицій саме у ці сфери є на найнижчому рівні порівняно з іншими. Якщо розмір інвестицій у промисловість становлять 34,1 % загального обсягу інвестицій, торгівлю – 7,7 %, телекомунікації – 14,7 %, то у освіту, мистецтво та спорт – по 0,3 %, охорону здоров'я – 0,4 % і в абсолютному розмірі є в десятки разів меншими ніж у інші сфери (табл. 1).

Таблиця 1

Капітальні інвестиції за основними видами економічної діяльності в Україні, січень-червень 2015 р.

Вид діяльності	Освоєно (використано) капітальних інвестицій		
	у фактичних цінах, млн. грн	у % до	
		січня-червня 2014 р.	загального обсягу
Сільське, лісове та рибне господарство	9427,1	109,6	9,5
Промисловість	33732,4	71,9	34,1
Будівництво	15025,1	79,4	15,2
Оптова та роздрібна торгівля	7635,0	74,1	7,7
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	59,57,2	75,9	6,0
Інформація та телекомунікації	14531,9	401,1	14,7
Фінансова та страхова діяльність	2520,3	78,7	2,6

Операції з нерухомим майном	3827,3	79,1	3,9
Професійна, наукова та технічна діяльність	1058,0	81,9	1,1
Освіта	270,1	140,2	0,3
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	369,1	109,7	0,4
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	269,1	167,5	0,3

Джерело: складено за даними: [7]

Інтелектуальну складову людського капіталу, через підвищення запасу і рівня знань людини формують різні рівні освіти. Велике значення цих початкових етапів освіти зумовлюється такою характеристикою людського капіталу: він інтенсивніше накопичується в тих людей, які вже мають його більше. Тому на цих етапах створюється не просто початково необхідний для життя у суспільстві запас людського капіталу, а й формується база для подальшого розвитку та збагачення цього капіталу. Інвестиції у професійно-технічну і вищу освіту сприяють формуванню висококваліфікованих робітників та спеціалістів, високопродуктивна праця яких найбільше впливає на темпи економічного зростання [2].

Динаміка показників функціонування вищих навчальних закладів України за останні 10 років свідчить про суттєве скорочення кількості вищих навчальних закладів, та, відповідно, студентів, яких вони готують (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка показників функціонування вищих навчальних закладів України, 2005-2015 рр.

Навчальний рік	Кількість ВНЗ закладів		Кількість студентів у ВНЗ закладах, тис.	
	I-II рівнів акредитації	III-IV рівнів акредитації	I-II рівнів акредитації	III-IV рівнів акредитації
2005/06	606	345	505,3	2203,8
2006/07	570	350	468,0	2318,6
2007/08	553	351	441,3	2372,5
2008/09	528	353	399,3	2364,5
2009/10	511	350	354,2	2245,2
2010/11	505	349	361,5	2129,8
2011/12	501	345	356,8	1954,8
2012/13	489	334	345,2	1824,9
2013/14	478	325	329,0	1723,7
2014/15	387	277	251,3	1438,0
2014/15 до	63,86	80,28	49,73	65,25

2005/06, %				
------------	--	--	--	--

Джерело: розраховано за даними: [7]

Як свідчать дані, у 2015 р. порівняно з 2005 р., кількість вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації скоротилась на 46,14%, III-IV рівнів акредитації – на 19,72 %, відповідно чисельність студентів скоротилась на 50,3% та 34,7%. Такі показники, зрозуміло, визначались низькою народжуваністю у 1990-х роках, реформуванням навчальних закладів та зниженням рівня доступності вищої освіти.

Поряд із рівнем освіти, одним з основних показників трудового потенціалу суспільства є культура. Показники рівня розвитку культури: середній термін навчання однієї особи віком від 25 років (узагальнюючий показник, прийнятий у світовій практиці); кількість закладів культури за типами (бібліотеки, музеї, театри, кінотеатри); сума коштів, спрямованих на розвиток культури тощо. Статистичні дані щодо показників розвитку культури в Україні за 2005-2015 рр. також мають негативну динаміку – майже на 17 % скоротилась кількість театрів, а їх відвідування – на 13 %, кількість слухачів на концертах зменшилась майже вдвічі (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка показників рівня розвитку культури в Україні, 2005-2014 рр.

Роки	Кількість театрів	Кількість відвідувань театрів за рік, млн.	Кількість концертних організацій	Кількість слухачів на концертах за рік, млн.	Кількість музеїв	Кількість відвідувань музеїв за рік, млн.
2005	135	6,2	78	4,4	437	18,9
2006	137	6,3	81	4,1	445	20,2
2007	138	6,6	79	4,2	458	21,1
2008	138	7,0	77	4,0	478	21,9
2009	136	6,2	77	3,8	499	20,8
2010	140	6,6	83	4,2	546	21,7
2011	133	6,7	82	4,1	570	21,8
2012	132	6,7	88	4,6	592	22,4
2013	133	6,9	85	4,6	608	22,3
2014	113	5,4	73	2,4	543	20,3
2014 р. у % до 2005 р.	83,7	87,1	93,6	54,5	124,3	107,4

Джерело: розраховано за даними: [7]

Інвестиції в зміцнення здоров'я людей мають велике значення з кількох причин: по-перше, стан здоров'я зумовлює можливості і тривалість використання людського капіталу (тривалість життя), а також можливості отримання доходів та економічного зростання; по-друге, стан фізичного і психічного здоров'я людей визначає можливості здобуття освіти та професійної підготовки, тобто визначає ефективність інших видів інвестицій у людський капітал; по-третє, здоров'я людей, як носіїв певної генетичної інформації, зумовлює якість людського капіталу наступних поколінь [2].

У міжнародній практиці для характеристики рівня здоров'я суспільства традиційно використовують: комплекс демографічних показників: народжуваність, смертність, середню тривалість життя; показники захворюваності (загальної, за окремими віковими групами та групами захворювань); показники інвалідності (загальної, дитячої, з причин); рівень фізичного розвитку тощо. Враховуючи такий широкий спектр показників, інвестиції у збереження здоров'я пов'язані не тільки з розвитком медицини та науки, а й забезпеченням здорового способу життя населення. Враховуючи рівень бідності в Україні, значна частина населення елементарно не витримує норми здорового харчування, вже не говорячи про можливість курортного, профілактичного лікування та відпочинку. Динаміка кількості зареєстрованих випадків хвороб за 2005-2014 рр. є позитивною і вказує на зменшення кількості захворювань, проте це пояснюється тим, що у 2014 р. не враховувались показники по анексованій території Криму та проведення АТО (табл. 4).

Таблиця 4

Динаміка показників захворюваності населення України, 2005-2014 рр.

Роки	Кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань, тис.								
	всього	у тому числі:							
		новоутворення	хвороби нервової системи	хвороби системи кровообігу	хвороби органів дихання	хвороби шкіри та підшкірної клітковини	хвороби кістково-м'язової системи	хвороби сечостатевої системи	уроджені аномалії
2005	32912	408	754	2430	13894	1936	1600	2185	53

2006	32240	414	764	2431	13308	1906	1597	2172	53
2007	32807	407	752	2437	13946	1952	1569	2132	51
2008	32467	406	753	2478	13671	1911	1567	2136	51
2009	33032	407	754	2423	14528	1890	1544	2140	52
2010	33080	418	750	2390	14595	1921	1532	2138	52
2011	32381	423	744	2346	14148	1881	1490	2095	55
2012	31162	433	724	2318	13220	1852	1445	2047	54
2013	31024	440	704	2256	13293	1856	1444	2046	55
2014	26881	363	651	1880	11839	1570	1247	1756	48
2014 р. у % до 2005 р.	81,7	89,0	86,3	77,4	85,2	81,1	77,9	80,4	90,6

Джерело: розраховано за даними: [7]

До інвестицій у людський капітал відносяться і витрати на фундаментальні наукові розробки. Маючи належне матеріальне забезпечення, сама людина, спрощує та удосконалює собі як процес праці, так і побут, створюючи нові технології, техніку, продукцію. Прикладом високої ефективності та віддачі науки є економічний розвиток Сполучених Штатів Америки. Тут сільськогосподарський сектор з року в рік залишається конкурентоспроможним, не дивлячись на високі матеріальні витрати та, зокрема, праці. Продуктивність сільського господарства США швидкими темпами зростала з часу Другої Світової війни, а з 50-х років ХХ ст. зростає вдвічі. Основними чинниками такого зростання економісти вважають поєднання аграрної економіки з державним регулюванням (контроль якості, санітарна профілактика, моніторинг навколишнього середовища, державна підтримка цін та експорту, наукових досліджень та освіти). Обсяг загальних інвестицій в наукові дослідження складають майже 50% середнього приросту загальної продуктивності. Важливішим аспектом цього досвіду є те, що значну питому вагу в цьому процесі займають приватні інвестиції в наукові розробки, знаходження нових вискооефективних технологій, машин та обладнання, біотехнологій тощо [8, с. 31].

В Україні рівень фінансування інноваційної діяльності має позитивну динаміку – загальна сума витрат за 2005-2014 рр. зростає на 33,8 %, проте структура інвестицій говорить сама за себе – у 2014 р. питома вага

фінансування інноваційної діяльності за рахунок власних коштів була 4,5 %, а за рахунок коштів бюджету – всього 1,8 % (табл. 5).

Таблиця 5

**Джерела та рівень фінансування інноваційної діяльності в Україні,
млн. грн**

Роки	Загальна сума витрат	У тому числі за рахунок коштів			
		власних	державного бюджету	іноземних інвесторів	інші джерела
2005	5751,6	5045,4	28,1	157,9	520,2
2006	6160,0	5211,4	114,4	176,2	658,0
2007	10821,0	7969,7	144,8	321,8	2384,7
2008	11994,2	7264,0	336,9	115,4	4277,9
2009	7949,9	5169,4	127,0	1512,9	1140,6
2010	8045,5	4775,2	87,0	2411,4	771,9
2011	14333,9	7585,6	149,2	56,9	6542,2
2012	11480,6	7335,9	224,3	994,8	2925,6
2013	9562,6	6973,4	24,7	1253,2	1311,3
2014	7695,9	6540,3	344,1	138,7	672,8
Структура у 2014 р., %	85,0	4,5	1,8	8,7	85,0
2014 р. у % до 2005 р	133,8	129,6	1224,6	87,8	129,3

Джерело: розраховано за даними: [7]

Розмір інвестицій в людський капітал нерозривно пов'язаний з ефективністю фінансової системи країни. Внаслідок невиправданого ризику фінансових операцій, що призводять до краху фінансово-банківських установ та збільшення урядових зобов'язань, відбувається зростання бідності населення, відбувається зменшення витрат на освіту, медицину та інші соціальні бюджетні сфери. Основними індикаторами ефективності інвестицій в людський капітал є якість та вартість життя населення. В умовах значного послаблення функцій держави щодо інвестицій в людський капітал поглиблюється майнове розшарування суспільства (табл. 6).

Таблиця 6

Динаміка показників диференціації життєвого рівня населення в Україні, 2010-2014 рр.

Показники	Роки					2014 р. до 2010 р., +,-
	2010	2011	2012	2013	2014	
Чисельність населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими прожиткового мінімуму:						

млн. осіб	3,6	3,2	3,8	3,5	3,2	-0,4
у % до загальної чисельності	8,6	7,8	9,0	8,3	8,6	0
Середньорічний розмір прожиткового мінімуму, грн у середньому на одну особу в міс.	843,2	914,1	1042,4	1113,7	1176,0	332,8
Квінтильний коефіцієнт диференціації загальних доходів населення, разів	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9	0
Квінтильний коефіцієнт фондів (по загальних доходах), разів	3,5	3,4	3,2	3,3	3,1	-0,4

Джерело: розраховано за даними: [7]

Як бачимо, за межею крайньої бідності перебувають 8,6 % чисельності населення України, а розмір прожиткового мінімуму, який за останні 5 років зріс всього на 332,8 грн і становить у 2014 р. 1176 грн, звичайно не може забезпечити елементарного повноцінного відтворення робочої сили, не говорячи про культуру та відпочинок.

Висновки. Джерела інвестицій в людський капітал є досить різні – від приватних до державних, проте коли мова йде про людський розвиток, тут звичайно на перше місце повинна виходити держава. Держава мусить використовувати як стимули, так і примусові заходи, спрямовані на примноження людського капіталу нації. Саме держава через регулювання цін та розміру трудових доходів повинна гарантувати населенню достойний рівень та якість трудового життя. Особливо велика роль держави у двох найважливіших сферах формування людського капіталу – в освіті та охороні здоров'я. В руках держави, через економічне стимулювання змінити ставлення до розвитку людського капіталу приватних підприємств, адже вони можуть стати найефективнішими виробниками цього капіталу через підготовку фахівців, що відповідають перспективним способам виробництва. Необхідна також державна підтримка тих підприємств і організацій, які забезпечують соціальний ефект на державному рівні: підвищення рівня культури, моральності, творчого потенціалу та активності.

Список використаних джерел:

1. Амосов О. Формування людського капіталу в умовах інноваційної економіки: методологічний аспект: [Електронний ресурс] / О. Амосов,

А. Дегтяр // Публічне управління: теорія і практика. – 2011 – №3 (7). – Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal/2011_3/doc/08.pdf/.

2. Васильченко В.С. Управління трудовим потенціалом: [навч. посіб.] / В.С. Васильченко, А.М. Гриненко, О.А. Грішнова, Л.П. Керб. – К.: КНЕУ, 2005. – 403 с.

3. Грейсон Дж. Американский менеджмент на пороге XXI века / Дж. Грейсон, К. О'Делл. – М.: Экономика, 1991. – С. 196, 267.

4. Грішнова О.А. Економіка праці та соціально-трудова відносини: [підручник] / О.А. Грішнова. – [3-тє вид., випр. і доп.] – К.: Т-во «Знання», КОО, 2007. – 559 с.

5. Кір'ян Т. Нове в теорії, методології та практиці людського капіталу / Т. Кір'ян, Ю. Куліков // Аспекти праці. – 2008. – № 4. – С. 26-31.

6. Макконел К.Р. Экономикс: В 2 т. / пер. с англ. / К.Р. Макконел, С.А. Брю. – Баку, Азербайджан. 1992. – Т. 1. – 399 с.

7. Публікація документів Державної служби статистики України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// ukrstat.org/uk/operativ2015](http://ukrstat.org/uk/operativ2015).

8. Dale Colyer, P. Lynn Kennedy, R. Paul Krugman et al. editors. Competition in agriculture: the United State in the Word Market. – NY.: Food Products Press, 2000. – 323 p.

Дядык Т.В., Миколенко И.Г., Писаренко С.В. Источники и эффективность инвестиций в человеческий капитал. В статье проанализированы источники инвестиций в человеческий капитал и их эффективность, в частности, освещена теоретическая сущность категории «человеческого капитала» и «инвестиций в человеческий капитал». Обобщенные статистические данные и проведен их анализ, касающиеся объема и структуры государственных капитальных инвестиций по основным видам экономической деятельности в Украине. На основе проведенных исследований обоснованы основные предложения по повышению эффективности капитальных вложений в развитие общества.

Ключевые слова: человеческий капитал, инвестиции в человеческий капитал, образование, здоровье, инновации, культура, качество трудовой жизни.

Dyadyk T.V., Mikolenko I.G. Pisarenko S.V. Sources and efficiency of investment in human capital. The article highlighted and analyzed sources of investment in human capital and their efficiency, in particular, highlighted the theoretical nature of the category of «human capital» and «human capital investment». The basic types of investment in human capital, defined their priorities. Sources of investment in human capital – public, private and public foundations and international organizations, regions, educational institutions, businesses, families and individuals. The summary statistics and analysis conducted regarding the amount and structure of public capital investment by major economic activities in Ukraine. The basic performance of investment in human capital: the dynamics of the operation of educational institutions of Ukraine in the last 10 years (the number of universities and number of students); indicators of cultural development (number of cultural institutions and their attendance); described and analyzed indicators of public health (incidence by species); sources and level of funding for innovation (calculated structure of funding sources of scientific developments). The analysis of key indicators of inequality of income and costs society in Ukraine – population with average per equivalent total revenue in the month, lower than the living wage, the average subsistence wage differentiation factor total revenues. Based on the studies proved the main proposals to improve the efficiency of capital investments in the development of society.

Key words: human capital, investment in human capital, education, health, innovation, culture, quality of working life.

Рецензент: д.е.н., профессор Писаренко В.В.